

GÖSTERGEBİLİM VE YAPIBOZUMDAN POSTMODERNİST YAPISAL ELEŞTİRİYE*

*Mahfuz ZARİÇ***

ÖZET

Postmodern düşüncenin edebi eleştiri yöntemi, okur merkezli görünmekle birlikte özünde yapısalcıdır. Postmodernist eleştirinin gelişiminde Saussure'ün "göstergebilim/semiyoloji" ve Derrida'nın "yapıbozum/deconstructuralism" düşünceleri belirleyici olmuştur. Saussure, kavramları algılamamızı sağlayan ses veya simgelerin birleşimine "gösterge"; ses, yazı ve simge dizgesine "gösteren", anlam ve kavrama ise "gösterilen" demektir. Derrida ise göstergeler arası anlam ağlarına dikkat çekmek üzere "differance" kavramını ortaya atar ve "logocentrisme/yazı merkezcilik", "phonocentrisme/konuşma merkezcilik" karşıtlık ve bağımlılığına dikkat çeker.

Postmodernist düşüncenin farklılıklara dikkat kesilen arayışçı yapısal eleştiri anlayışı, yöntemini, kararlı tereddütler şeklinde geliştirir. Eserin yapısını, derin anlamlarını anlamaya çalışırken bir yandan metindeki tereddütlerin peşine düşer bir yandan da eleştirel söylemleriyle yeni tereddütler tesis eder. Anlam dünyasına sirayet ettiği metnin mantık merkezini bozmaya çalışırken edebi ve eleştirel bir söylemle, metni yeni mantık merkezinin etrafında yeniden yapılandırır. Yönteminde "metin, yazar, okur ve sosyal çevre-dönem merkezli" dört temel eleştiri eğilimi harmanlamaya çalışır. Metni yansıtma olarak iki aşamada değerlendirir.

Postmodernist Yapısal Eleştiride metin ilk aşamada genel olarak "gösteren", ikincisinde "gösterilen" işleviyle ele alınır. Anlama/okuma aşamasında metin ve yazar odaklı, yansıtma/yazma aşamasında ise okur ve sosyal çevre-dönem odaklı hareket edilir. Birinci aşamada metin analiz edilir, yapısoğküne uğrattılır. İkinci aşamada metin yeniden yapılandırılır ve senteze varılır. Eleştirinin bu türü, "antimakale" niteliği gösterir. Eleştirmen de dil ve üslup açısından yer yer ironik bir tavır takınır, eleştiriden aldığı hazzı okura aktarmaya çalışır.

Bu yazıda Postmodernist Yapısal Eleştirinin hem özgün yanlarına hem de önceki eleştiri yöntemleri ile ortak yönlerine ışık tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Postmodern Eleştiri, F. de Saussure, J. Derrida, Semiyoloji, Dekonstrüktivizm, Antimakale.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: mahfuzzaric@gmail.com

FROM SEMIOLOGY AND DESTRUCTURALISM TO POSTMODERNIST STRUCTURAL CRITICISM

ABSTRACT

Despite of Postmodernist Criticism appears as reader centered, it is essentially Structuralist. At the development of "Postmodernist Criticism" the thoughts of "Saussure's-semiotics" and "Derrida's-deconstruction" are arbiter. Saussure entitles "sign" the combination of sounds or symbols that provides perceiving concepts. He says "signifiant" to the string of audio, text and symbols; "signifié" to the meanings and notions. However Derrida introduces concept named "differance" for draw intention to meaning ties of indicators. He also mentions contrast and dependence of "logocentrisme" and "phonocentrisme".

Researcher Structural Postmodernist Criticism which cares to the differences develops its method as stabile hesitations. Postmodernist method pursues hesitations in the text when it wants to mean deep meanings of literary text on the other hand it want to establish new doubts with its critical discourses. It wants to deconstruct the logic center of text which participated its meaning world however it reconstructs the text around the new logic center by a literary and critical discourse.

Postmodernist Structural Criticism tries in general to unify in its method text-centered, writer-centered, reader-centered and sociologic criticism that they are four main trends of criticism. That method treats the text collaterally in two steps of criticism. In this method the text are discussed at first stage as "signifiant" and "signifié" at second stage. Critic behaves text and writer-centered at first phase, reader and social environment-centered at second phase. In the first step he analyzes and deconstructs the text at the second reaches to synthesis and re-configures the text. This type of criticism shows features of anti-article. However the critic attitudes ironically in its language and style. It wants to spread the pleasure of criticism to its readers.

In this article we will clarify the Postmodernist Structural Criticism with regard to both its unique aspects and in common with the previous ones.

Key Words: Postmodern Criticism, F. de Saussure, J. Derrida, Semiology, Deconstruction, Anti-article.

GİRİŞ

Antimakale eğilimi gösteren Postmodernist Yapısal Eleştiri, varlığını kendisinden önceki pek çok düşünce, edebiyat ve eleştiri akımlarının yanı sıra postmodernist sanat anlayışına, gösterge bilimi/semiyolojiye ve yapısökücülük/dekonstrüktivizme borçludur. Uygulamada pek çok isim postmodernist eleştiriye, "dekonstrüktivist eleştiri" veya "postmodernist uygulamaların metinlerdeki tespiti" ile eş değer görmüştür. Kimi isimler Postmodernist Yapısal Eleştirinin ilgi alanındaki "metinlerarası ilişkiler, yenitarihselci yaklaşım, mitik unsurlar, gösterge ve yorum" konularını müstakil eleştiri yöntemleri gibi göstermişlerdir. Bazı araştırmacılar ele aldıkları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

postmodernist nitelikli metinleri; anakronik unsurları, meta-kurmacası, yol/yolculuk kurmacası, gelenekle modernin iç içeliği yönleriyle incelemiştirlerdir. (Korkmaz, 2014: 3-6) Bazıları ise bir üslup bağlamında postmodernizmle iç içe gördükleri büyümlü gerçekçiliğin türlerin melezleşmesi, olağanüstü ile gerçeğin iç içeliği; fizikle meta-fiziğin, rüya ve hayal ile hakikatin bütünleşmesi; zamanla mekânın itibarlaşması hususlarına dikkat çekmişlerdir. (Bars, 20120: 998-1006) Hâlen devam etmekte olan postmodernizmin eleştirel metodu olarak Postmodernist Yapısal Eleştiriyeyi anlayabilmek ve ilkelerini ortaya koyabilmek için onu hazırlayan düşünceler; kuramın öncülerinin, yöneme temel oluşturan kavramları tartışıp geliştiren, değiştirip dönüştüren, metinlere uygulayıp çeşitlendiren eleştirmenlerin görüşleri önem arz etmektedir.

1. Arayışçı Postmodernizm, Postmodern Roman ve Fark

Postmodernizmi, modernizm düşüncesinin devamı olarak görmek ve moderniteyi Avrupa bağlamında Rönesans'la başlatmak yaygın bir görüştür. Postmodernizmin, modernitenin II. Paylaşım Savaşı'ndan sonraki kesiti olarak günümüzde de devam ettiği kabul edilir. Bu anlamda modernizmin savunularını ve değerlerini; "hiyerarşik düzen, milliliğe sahipleniş, düşünceyi bilgiyle sınırlama, aydınlanmacı perspektife bağlılık, gelenekle savaş, toplum mühendisliği, insanın tek tipleştirilmesi, tüketimci insan modellemesi ve ceza ile modernizmi idame" olarak dokuz maddede sıralayan Abdürrahim Karadeniz, postmodernizmi de bu sayılanlara ve kendisine "karşı" bir tutum olarak nitelendirir. (Karadeniz, 2011: 15)

Modernitenin rasyonellik, özgürlük, mutluluk ve evrensellikten oluşan temel slogan ve vaatlerinin gerçekleşmediğine ve aldatıcı olduğuna dikkat çeken Ali İhsan Kolcu, bu noktada postmodernizmin, şaşmaz ilkesi olarak, modernitenin bütün egemen kurallarına karşı tartışma açtığını ve savaştığını söyler. Postmodernizmi, modernitenin yarattığı hayal kırıklıklarının nedenlerini anlamak üzere vücut bulmuş bir felsefi akım olarak tanımlar. (Kolcu, 2011: 267, 268)

Akıma sinema cephesinden ışık tutan Rıdvan Şentürk ise "farkların saydamlaşması sürecinin bir neticesi olarak" meydana geldiğini ileri sürdüğü postmodernitenin, "integral estetik, edebiyat ile teori, yüksek ve halk kültürü, kültürel ve toplumsal alan ve nihayet yazar/eleştirmen ile okuyucu/seyirci arasında sınırların" postmodern aşımını öngördüğünü belirtir. (Şentürk, 2007: 118)

Modernizmi "1910-1945 yılları arasında yaşanmış tarihi bir devrin hüviyeti", "modernliğin bir uzantısı olmakla beraber, natüralist, romantik ve gerçekçi unsurları içine alan büyük bir sentezin veya kültürel perspektifin adı" olarak gören Sevim Kantarcıoğlu, başlangıcını 1945 sonrasına dayandırdığı postmodernizmi, modernizme karşı gelişmiş devrimci bir kültür olayı ve edebiyat akımı olarak niteler. Kantarcıoğlu'na göre Tanrı merkezli evren yerine, insan merkezli evreni kabul etmek; geleneksel değerleri reddedip onların yerine tecrübenin kazandırdığı değerleri yerleştirmek; evrensel değerlerin sezgisel imtiyazlı anlarda edinildiğini savunmak; duygu-düşünce tekliği ve birliğini savunmak; evrensel bir medeniyet oluşturmak; sınırlı Hristiyanlık yerine, felsefeyi mit olarak yerleştirmek; elitizme karşı, ezilmiş sosyal sınıfların yanında olmak, demokratikleşme için mücadele vermek gibi romantik akımın karakteristik nitelikleri, postmodernizmde de görülmektedir. Postmodernizm, bir yandan da modern hümanizm ve rasyonalizme tepki olarak doğmuştur. (Kantarcıoğlu, 2009: 262-268)

Postmodernizm üzerine ileri sürülen görüşlerden hareketle Kantarcıoğlu, bu düşüncenin "devrimci bir kültür perspektifi; sürrealist bir sanat anlayışı ile bir sanat eserinin ucu-açık bir oluş süreci içinde yaşatan organik bir yapıya sahip olmasını isteyen ontolojik bir akım; geçmiş tutkusuna sahip, kendi üzerine keleplenerek ileri doğru akan, bunu yaparken bilinmeyen bir geçmişten hâle kadar bütün kültür unsurlarını içinde toplamaya çalışan ve çok kapsamlı bir bilinç seviyesine erişmeye çalışan bir kültür olayı (Charles Jenks)"; "içinde pek çok ve çeşitli değer sistemi barındıran; farklılıklarına rağmen, benzeyen unsurlarına dayanarak küresel bir medeniyet

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

sentezinin içinde yer alan bir heterotopya; sürrealizmi aşan bir realizm; geçmiş, çağdaş bilincin ışığında yeniden yorumlayıp insanlığın bilinç alanını genişleten, metafizik özlemle yetinmeyen, evrenin sınırlarına uzanan bir akım (Steven Connor)”, “19. yy. romantikleri gibi, insan kişiliğinde, kültürde ve medeniyette meydana gelen çözülmeye karşı çıkmış, insanda psikolojik denge ve bütünlüğü, Batı kültürlerinde ve medeniyetinde kusursuz bir bütünleşmeyi amaç edinmiş; kültürlerde ve medeniyette dışlanmış farklılıkları ön plana çıkarmayı ve çoğulcu bir kültürel ve sosyal bütünlüğü sağlamayı hedeflemiş bir akım (John McGowan)”; “çoğulcu bütünlüğün içinde birbirine zıt unsurlara, yani farklı unsurlarla birbirine benzeyen unsurlara birlikte yer veren” (M. Foucault)” bir akım olarak nitelendirildiğini kaydeder. (Kantarcioglu, 2009: 269-274)

Postmodernizmin ele aldığı sorunlardan birisi “parçalılık, parça-bütün ilişkisi” konularıdır. Kadim “parça-bütün” tartışması, Platon’un *Devlet*’inde “kendi kendine yeter devlet organizasyonu” biçiminde yer almaktadır. (Popper, 2010: 103) Tarihinin hemen her döneminde felsefe ve yönetim bilimiyle iç içe yaşayan edebiyatta da 20. asrın yapısalıcıları yüksek sesle, edebi eserlerin kendi kendilerine yeter organik birlikler olduğunu söylemişlerdir. Postmodernistlerin farklı bir duruş sergilediklerini söyledikleri “insan-devlet, parça-bütün ilişkisi” konusunda Platon, devletten yani bütünden ve bütüncüllükten yana tavır takınmıştır. Devlet-insan benzerliğinden yola çıkıp devlet organizasyonunu insan ruhuna benzer gören Platon, “Her sanatçı... parçayı bütün için yapar – bütünü parça için değil.” demiş; parçayı bütünden, insanı devletten daha aşağı -yetkinsiz kopya olarak- görmüştür.¹ (Popper, 2010: 105)

Postmodernizm düşüncesi, edebiyat sahasında en fazla roman türü ile anıla gelmiştir. Postmodernist düşünce ile kaleme alınmış roman türünü Nurullah Çetin, “sanal gerçekliğe yönelik roman” olarak nitelendirmektedir. Çetin’e göre de postmodernizm, modernizmden aslında çok da farklı bir şey değildir. Onun biraz daha ileri bir aşamasıdır. Postmodernizm, aklın yanısıra geleneğe, dine ve başka kültürlere de yaslanılabileceğini iddia etmektedir. Postmodernist romanda belli kural ve kalıplara bağlı kalmak yerine, romancının, elindeki malzemeyi dilediği gibi kullanması önerilir. Bu roman akımının temel ilkeleri “kurgu ve teknikte” gerçeklik anlayışını sorgulamak, ciddiyetçiliğe karşı bir tutum takınmak, kurguda düzensizlik görünümü vermek, açık uçlu belirsiz sonlarla anlatıyı bitirmek; çoğulculuk, çoklu bakış açıları ve anlatıcılara yer vermek; farklı anlatım yöntemleri kullanmak; farklılıklara temas etmek; çok boyutluluk, kurguda hayal ve gerçeği iç içe geçirmek; bütünlük yerine parçalanmışlığa yaslanmak; somut gerçeklikle soyut gerçekliği iç içe sunmak; pek çok bilim ve sanat dalından farklı yönleriyle yararlanmak, tarihe eleştirel yaklaşmak; ciddi duruşa karşı alaycı tutum takınmak; oyun vurgusu, metinlerarası ilişkiler; gerçekçi roman kişileri ile kurmaca-hayali kişilerini iç içe kurgulamak; belirsiz ve öznel zaman anlayışı, karmaşık ilişkili mekânlar ve dil-üslupta çoğulculuktur. (Çetin, 2009: 91-100) Yıldız Ecevit ise postmodernist romanı “avangardist” olarak niteler. (Ecevit, 2003: 260)

Geçmiş hâlde bularak şimdiki zaman içinde yeniden yorumlayıp daha kapsamlı bir gerçeği ifade etmeyi hedefleyen postmodern romanı Kantarcıoğlu, Reymond Federman’ın görüşlerinden hareketle “sentez romanı; hayal gücünün potasında erimiş, pek çok çeşitli tecrübenin dilde ifade bulup estetik bir kalıba dökülmesi sonunda doğan bir roman çeşidi; tecrübenin romanı” olarak niteler. Federman’a göre yazmak, yeni manalar yaratmaktır. Bu yönüyle postmodernist romana tecrübenin romanı da denebilir. Postmodernist roman; gerçekle hayali, edebiyatla edebiyat eleştirisini sentezleyerek aynı metin içinde vermeye çalışır. Postmodernist roman karakterleri, çok

¹ Postmodernist duruş, edebi eser bağlamında parçalılığı önemser görünmekle birlikte ortaya koyduğu her iyi yapıtla sonuçta, birbirlerine görünmez anlam ağlarıyla bağlanmış yeni organik birlikler sunmaktadır. Edebiyat sanatının ezeli ve ebedi çözümsüz problemlerinden olan “yazarın niyeti, sanatın gayesi ve asıl yaratıcı güç” problemleri ise herkesin iddiasının haklılığını ısrarla sürdürebileceği biçimde orta yerde durmaya hâlâ devam etmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

karmaşık ve opak olup romanın yazılma veya yaratılma süreci içinde tutarsız bir şekilde değişiklikler gösterirler. Karakterler, roman içinde istedikleri gibi yaşamak isterler. Postmodernist roman, pek çok metinden oluşur ve birden fazla bakış açısından verilir. Çağdaş insanın kendisini daha iyi tanıma, alışılmış değerlerin yapısını bozup yepyeni bir dünya yaratmak arzusunun yarattığı bir romandır. Postmodernist romanda insanı bütün boyutlarıyla, bir bütün olarak sunma gayreti söz konusudur. Mutlak gerçeğin erişilmez olduğuna inanan postmodernist romancı, insanın bilinçüstü ve bilinçaltı tecrübelerini, gerçekle hayaliyi ve geçmişle hâli sentezleyerek gerçeğin sınırlarını genişletmeye çalışır. (Federman'dan akt. Kantarcıoğlu: 2009: 274, 276-279)

Postmodernist Yapısal Eleştiriye de zemin hazırlayan postmodernizmin, bütün bu söylenenler ışığında, çok yönlü bir proje olduğu söylenebilir. Postmodernizm, açtığı tartışmalarla ve karşı çıkar görüldüğü modernizmi eleştirirken onun yerine bir şey koymaması ile modernizmi sürdürmektedir. Postmodernizm, modernizmi tamamlamakta, kemale erdirmektedir. Bütün yapılarıdaki merkezi otoriteyi hedef alan postmodernizm, birleştirici baskı odağının/merkezin ortadan kaldırılması düşüncesine dayanmaktadır. Postmodernizm, mimaride, felsefede, siyasette, politikada, sanatta “modernist yapılandırmanın ve postmodernist bozuculuğun” bir sarmal hâlinde devam ettiği bir süreçtir.

Postmodernizm düşüncesini anlatabilecek temel anahtar kelime “fark”tır. Çoğulculuk, bireyselleşme, özgürlükçü tutum, öteki sorunu; farklı anlatım yöntem ve teknikleri, farklı zaman anlayışı, farklı üslup, farklı mekân, farklı tarih ve dil anlayışı; farkındalık yaratma, merkez fikrini ve gücünü ortadan kaldırmak ve yapıları tefrik etmek; farklı kültürleri sentezlemek, dışlanmış ön plana çıkarmak, zıtlıklara yaslanmak; farklı gerçek anlayışı, deneyimler, karakterler, bakış açıları, anlatıcılar, anlam katmanları, toplum ve kültür katmanları gibi sayısını çoğaltabileceğimiz unsurlar, postmodernizmde hep “fark” ekseninde yer almaktadır.

Fark kavramı, dilbilimci Saussure'ün kavram dünyasındaki “differance” sözcüğünde olduğu gibi hem mekânsal hem de zamansal-düşünsel ayrılık anlamlarını içermektedir. Fark sözcüğü, Derrida sözlüğündeki “signe” terimine yüklenen “belirti/gösteren/fark edilen” ve “gösterilen/fark ettirilen” anlamlarını da kapsamaktadır.

Postmodernizmin gözettiği bu farklar, beraberinde sürekli bir arayışı da gerektirmektedir. Akımın günümüzde hâlâ devam ediyor ve henüz bulma-doyma noktasına gelmemiş olması da hedefine ulaşmamış olmasıyla ilgilidir. Bu yüzden postmodernizmi “farklara odaklanan arayışçı bir süreç” olarak nitelendirebiliriz.

Postmodernist yazarların eserlerinde yer verdikleri parçalılık, kolaj, montaj türünden postmodern/yapısalcılık ötesi/yapısökücü uygulamaları, modern yakınçağ çocuklarının logo parçalarıyla kuleler inşa etmelerine, taşıtlar yapmalarına ve ardından bunları zevkle yerle bir etmelerine benzer. Postmodernist eleştiri anlayışının aşamalarından yapıbozumda, anlamın söz ve yazı ile ilişkisi konusunda ortaya atılan sorular, çocukların, tavuk mu yumurtadan yumurta mı tavuktan çıkar, sorusundan çok da çetrefilli görünmemektedir. Postmodernist yazarlık, eleştirmenlikle de iç içe gelişmektedir. Postmodern yazar ve eleştirmenlerin üretim ve pazarlama tutumu da günümüz deterjan üreticilerinin reklam stratejilerine benzemektedir. Hijyen endüstrisinde görücüye çıkan hemen her ürünün ambalajında “yeni”, “multi”, “çok amaçlı” veya “en” türünden cezbedici bir sıfat yer almaktadır. Hemen her ürün bilimin, sanayinin ve teknolojinin erişilmez zirvesine kurulduğunu iddia etmektedir. Tüketici bunlarla da yetinmez ve ikna olmazsa ürünün konsantre, çevreci, nano-teknolojik dahası mikro-ekonomik olduğu hatırlatılmaktadır. Postmodern yazında ve onun eleştirel sisteminde de metot her zaman en yenidir. Postmodernist akım, yazmada ve eleştirmede dilbilimin, yorum bilimin, gösterge bilimin, psiko-analizin, edebiyat

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

sosyolojisinin, alımlama estetiğinin imkânlarından son kertesine kadar faydalanmaktadır. Karşı çıkışlarıyla, farklılıkları yeni yöntemlerle ortaya sermesiyle postmodernizm, okuru cezbedememesi durumunda çoğulcu, estetik, sentetik, antropolojik, hatta nostaljik yönlerini ön plana çıkarmaktadır. Hakikatte ise tıpkı tahribatta yarışan temizlik ürünlerinin (tenkitte yapıbozucu eleştirininin), kadim yeşil sabunun (tenkitte nahif sanatçı eleştirisininin) kıymetini artırmasından öteye geçilememektedir. Postmodernist yazarların üstkurmaca oyunları, üslup taklitleri, flashback'leri, flashforward'ları, rüya taklitleri, masal anlatıcılarının "Bir varmış, bir yokmuş..." ile başlayan cümlelerine öykümleri ise tasasız çocukların, çatısız damlarda sırtüstü uzanıp keyifle bulutlarda gezinmesine, masal diyarlarındaki gibi yolculuk yapmalarına benzemektedir.

Postmodernist roman yazarlarının davranış kalıplarından metinlerarası gezinti ve ödünclemelerde ise çok yönlü yeni bir Robin Hood tutumu sezilmektedir. Robin Hood, zenginden alıp fakire verirken postmodern sanatçı, çoğulculuk adına her yolu denemektedir. Başka sanatçılardan almakta, kullanmakta, canı isterse aldığı evrensel mirası kendisine mâl etmiş gibi davranmaktadır. Bazen okur/eleştirmen merakını kamçulamakta bazen de en olmadık zamanlarda diğer metinlerden aşırıldığı ödünclemeleri ifşa etmektedir. Kendisinin en olmadık sırlarını bile ifşa etmekten geri durmamaktadır. Müstakbel yazarlara, okurlara ve eleştirmenlere meslek sırrı niteliğinde bağışlarda bulunmaktadır. Üst kültürden aldığı popüler veya alt kültür tabakalarına, popüler kültürden aldığı anlam zenginliklerini ise öteki kültürlerin, toplumsal sınıfların, cemaatlerin, mesleklerin, ekollerin mensuplarına takdim etmektedir. Postmodernist romanlarda anlatıcı, modern romantik-realist anlatıcıların üst perdeden bilici ve bildirici edasına karşılık, okurla/eleştirmenle aynı düzlemde gezinmekte; moderniteye karşı çıkış adına yeri geldikçe metinlerarası açık-gizli göndermelerin kendi metnine katkılarını, edebiyat eleştirmenlerinden rol çalarak izah etmektedir.

2. Yapısal Dilbilimci Saussure ve Gösterge

Dil ile söz arasında "karşılıklı bağımlılık" olduğunu ileri süren Ferdinand de Saussure'a göre dil, sözün hem aracı hem de ürünüdür. Fakat öte yandan (sistem ölçeğindeki) dil ile (bireysel ölçekteki) söz, birbirinden tamamen ayrı şeylerdir. Yapısal dilbilimin öncüsü Saussure, yapısal dilbilimde, kavramlardaki sorunları aydınlatmak üzere ayırım ve bağımlılığı bir arada algılamayı önerir. (Saussure, 2001: 49, 50)

Saussure, semiologie/göstergebilim kapsamında da bütünü belirtmek üzere, kavramla iştirim imgesinin birleşimi olan "gösterge"nin, kavram (anlam) yerine "gösterilen"nin, iştirim imgesi (ses, yazı, simge vb.) yerine de "gösteren"nin terim olarak benimsenmesi gerektiğini söyler. Saussure, göstereni gösterilenle birleştiren bağın -yansıma ve ünlem örnekleri dışında- genellikle nedensiz olduğunu ileri sürer ve bu duruma "göstergenin nedensizliği" adını verir. Ona göre göstergelerde zaman açısından çizgisellik söz konusudur. İştirimsel gösterenler zaman çizgisi dâhilinde tek boyutludur. Dil göstergesi, her zaman önceki çağların zorunlu olarak benimsenen kalıtlarıdır. Mevcut dil, olağan ve düzenli bir yaşam sürer. Bu durum ise "göstergenin değişmezliği" anlamına gelmektedir. Öte yandan dile süreklilik kazandıran zaman, dil göstergelerini yavaş veya hızlı olarak değişime uğratmaktadır. Göstergelerin anlamlarındaki değişim ve bozulma kesin bir kopuşu ifade etmez, eski gereç yerinde kalır, geçmişten kopuş da görecektir. Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Saussure, semiyolojiyi "göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim" tasarısı olarak geliştirmiştir. Saussure, göstergebilimin toplumsal ruh bilimine ve genel ruh bilimine de bağlanabileceğini öngörmüştür. (Saussure, 2001: 106-123)

Saussure semiyolojisi üzerinde dikkatler yoğunlaştırılınca nelerin gösterge, nelerin gösteren veya gösterilen olarak niteleneceğinin mutlak bir kaydının olamayacağı görülmektedir. Bu konuda bağlam, genelden özele ve özelden genele doğru yapılacak çözümlenme, göstergenin unsurlarını değiştirebilmektedir. Göstergebilimsel çözümlenme yönteminde, hangi unsuru göreceli

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

olarak bütün veya parça olarak kabul ettiğimiz de anlamlandırmada belirleyici olmaktadır. Bir anlatıdaki “imparatorluk” kavramı gösterge olarak ele alınabileceği gibi bağlam değişikliği ile bir hükümdar, bir taç, taca hakkedilmiş bir taş veya taşa işlenmiş ustasının inanç sistemi gösterge, gösteren veya gösterilen mevkiine oturtulabilmektedir.

3. Yapıbozumcu Derrida ve Differance

Yeni eleştirici Berna Moran, yapıbozumun/dekonstrüktivizmin kurucusu dilbilimci Jacques Derrida'nın düşüncelerini, yapısalcılığı antropolojiye uygulayan Lévi-Strauss, psikanalize uygulayan Jacques Lacan, bilgi ve kültür sorununa uygulayan Michel Foucault ile birlikte post-structuralism/yapısalcılık-ötesi kavramı dâhilinde incelemiştir. Yapısalcılık-ötesinin öncü isimlerinden Derrida'nın beslendiği ve beslenirken tüketmeye çalıştığı yapısalcı zihniyete, onun bilimsel-edebi-eleştirel dil ayrımına karşı çıkan dil anlayışına, zıtlıklarda ilk vurgulanan unsura üstünlük atfetmesine, bağlamın ve bağlam ötesinin anlamı tamamlayıcı etkisi iddiasına ve anlam-gerçeklik ilişkisi yaklaşımına dikkat çekmiştir.

Derrida, yapısal dilbilim bağlamında “differance”, “phonocentrisme” ve “logocentrisme” kavramlarını geliştirmiştir. Derrida'nın bu kavramlara yüklediği anlamla özetle sesmerkezcilik (phonocentrisme), sözü yazıya üstün saymak demektir. Sesmerkezcilik ise düşüncenin dilden bağımsız olarak bilinçte var olduğunu iddia eder. Sesmerkezciliğin temeli, sözün düşüncüyü daha doğrudan aktardığı görüşüne dayanır. Söz (ses/konuşma), yazıdan daha güvenilirdir. Daha saf ve daha samimidir. Dönüştürülmemiş, değiştirilmemiştir. Söz, düşüncenin doğrudan ve kesintisiz yansımasıdır. Sesmerkezciliğe göre yazı ise düşüncüyü doğrudan ifade etmez. Söyleneni kopya eder. Konuşma (ses), düşünceden tamamen kopmuş değildir. Oysa yazı, dolaylı ve yetersizdir. Konuşandan (düşünceden, sestem) kopmuştur. Yazı, bilinci ancak dolaylı olarak aktarır. Ses (konuşma), sahibinin denetiminde iken yazı (düşüncenin ifadesi olan sözün kopyası), sahibinin denetimi dışına çıkmıştır.

Sözmerkezcilik² (logocentrisme), bir göstergenin dilin dışında ve dilden önce var olan bir nesnenin ya da kavramın göstergesi olduğuna inanmaktır. Sözmerkezcilik düşüncüyü savunan Derrida'ya göre anlamın dilden önce var olması gerektiğini söyleyen sesmerkezcilik, bir yanılgıdır. Sesmerkezcilikteki düşüncenin dilden bağımsız olarak bilinçte var olduğu düşüncesi aynı zamanda bir yanıltmacadır. Çünkü benlik düşüncesi bile varlığını dile borçludur. Ben kavramı da bir metin sayılır. O hâlde metnin dışında bir şey yoktur. Yazı, anlamı oluşturan differance³ ile eşittir. Bu mantık doğrultusunda yazı, sözden önce var olmalıdır.

Differance terimi ile gösterge konusunda Saussure'dan farklı söylemler ortaya koyan Derrida, bir göstergenin anlamının diğer bütün gösterenlerle bağıntılı olduğu görüşünü savunur. Derrida'ya göre bir göstergedeki anlam, ancak diğer sayısız gösterenlerle tamamlanabilir. Bu itibarla yapısalcılıktaki “kapalı sistem” kavramı yerine hem ayrılığı hem de ertelemeyi içeren “differance” (açık örgü)⁴ kavramı kullanılmalıdır. (Moran, 2005: 198-202)

Derrida, edebi dil-bilimsel dil ayrımına karşıdır. O, bilimsel metinleri de “kesin anlamları olmayan belirsizlikler taşıyan ve söylemek istediğinden farklı şeyler de söyleyen metinler” olarak görür. Bu itibarla yapışökücülükte, edebi metnin dilinin “kendine özgü bir dil” olduğu görüşü kabul edilmez. Yapıbozumcular, edebi dil-bilimsel dil-eleştirel dil ayrımını kabul etmezler; onları “aynı

² Berna Moran'ın “sözmerkezcilik” olarak çevirdiği “logocentrisme” teriminin, “yazı merkezcilik” olarak; “sesmerkezcilik” olarak çevirdiği “phonocentrisme” teriminin ise “konuşma merkezcilik” biçiminde çevrilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

³ “Differance” teriminin de Derrida'nın kavramı elde etmek için iki farklı kelimeyi [ayrı olmak ve ertelemek anlamına gelen différer fiilinden diffèrence>diffër/ance şeklinde (Moran, 2005: 201)] birleştirip dönüştürmesine takılmaksızın “anlam ağları” olarak çevrilmesi, kavramın anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır.

⁴ Differance teriminin karşılığı Moran'a aittir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

türden söylemler” olarak ele alırlar.

Derrida’ya göre Batı felsefesinde değerler sistemi; dilde ifadesini ikili karşıtlıklarda bulmaktadır ve yerleşmiş, geleneksel değerlendirmede üstün bilinen, karşıtlığın ilk terimidir.⁵ Karşıtlıklarda ikinci söz, birincisine oranla kusurlu olanı, birincisinin bozulmuş şeklini ifade etmektedir. ⁶ Kavramlardaki bu değerler hiyerarşisi de ideolojik sistemin bir ürünüdür⁷ ve bu değerler hiyerarşisini yapısökücü yöntem ortadan kaldırılabılır. (Moran, 2005: 204, 260)

Yapıbozumda, dil sistemi için geliştirilen “difference” düşüncesi, edebi metinlere de uygulanır. Metnin anlamının metinde olmayanla, söylenmeyenle bağlantılı olduğu kabul edilir. Derrida, böylece eleştirel okumalarında anlamı elde etmek üzere metni yapıbozuma uğratar, didik didik eder. Önemli sayılan ayrıntılara eğilir. Söylenenin aksine kastedileni anlamaya, bulmaya çalışır. Derrida, böylece anlamın tek kesin ve sabit olmadığını; kaypak ve çelişkili olduğunu; belirsizlikler taşıdığını ileri sürer.

Edebiyat-hakikat ilişkisi bağlamında Derridacı yapıbozumcu kuram, doğası gereği dilin, hakikati ifade etmeye engel olduğunu ileri sürer. Yapıbozuma göre anlamın tamamlanması (gösterenler arası ağ), bütün dış dünyayı bu olaya katmayı gerektirir. Bu bağlantılar da asla tamamlanamayacak bir anlam sorununu doğurmaktadır. Çünkü bir gösterge, anlamını aynı zamanda mevcut olmayan, bulunmayan gösterenlere de borçludur. (Moran, 2005: 202, 286, 287)

⁵ Doğu-Batı söyleminin görece bir kabulden ibaret olduğu gerçeğini her zamanki gibi göz ardı edersek Doğu’nun, hayrın da şerrin de bir kaynaktan birleştiği söyleminin karşısında yine Doğu’nun Ahura-Ahriman bölücülüğünü, farklı kültürel kılıklara bürünmüş teslislerini, hızını alamayan parçalayıcı çeşitlendirici Yunani yaratıcı(!) hayal gücünü -Yunanistan Batı’nın en doğusudur- ve onun neticelerini; çağdaş sinemanın mitoloji aşkını layıkıyla anlamlandıramayız. Doğu-Batı ayrımının, insani düşünüş ve davranışlar noktasında ortadan kalktığını gözden kaçırırız. Çağcıl, aciz, mistik pozitivist aklın da bu durumda söyleyeceği son sözün Tanrı’nın bile insanın elinin eriştiğini, aklının erdiği bölme insiyakından gizlendiği yönünde olacaktır.

⁶ Derrida’nın zıtlıklarda ilk unsura üstünlük, ikincisine zayıflık-noksanlık atfı olduğu yönündeki düşüncesinin doğruluğunu kabul edersek, medeniyeti bir yolculuk olarak görüp medeniyet ailesi değiştirme hayalinde olan “*Bu Ülke*” için beklenmedik sonuçlara ulaşabiliriz. Siyah-beyaz, kadın-erkek, gece-gündüz, dünya-ahret, baci-kardaş, gelin-güvey, aşağı-yukarı, öte-beri cinsinden ayıklanmış zıtlıklardan ve ikilemelerden yola çıkarak, her nasılsa sonuçta erkek-egemenlerin oyununa gelen feministleri, siyasi ve coğrafi haritalarda alta gösterilmeye rıza göstermeyen güneyli siyahileri; diğer ezilmiş büzülmüşleri; 20. asrın ikinci yarısından beridir iç savaşlarla, etnik-mezhepsel kıyımlarla, ılımlılıkla, radikalizmle, değerleri, inançları ve idealleri kendi elleriyle hızla brikole edilmiş, yapıbozuma uğratılmış insanları; iradesi görünürde bağımsız kılınmış, hakikatte ise değerleri kendisine karşı kullanılmış ulusları, özetle bütün ötekileştirilmişleri; bizdeki ikilemelerde ilk sırayı aldıklarından ötürü havalara uçuracak çıkarımlarda bulunabiliriz. Ne yazık ki zihin hemen bu saydıklarımızın aksi zıtlıklarımızı hatıra getirmekte. Demek, Lévi-Strauss’un brikolajından yola çıkıp göstergeyi bölen Saussureci düşünce, onun mirasına konan ve difference’ı bölen, yapıyı bozan Derridacı zihniyet, biraz da olaya nereden baktığımız, neleri görmek istediğimizle ilgili. “Her şey zıddıyla bilinir.” diyen Doğu’nun (bir gün çekingenliği, Batı dilindeki karşılığıyla aşağılık kompleksini bir kenara bırakarak söyleyecek olursak, İslam coğrafyasının) zıtlıklara yaklaşımı ise “arefe/bilme, tanıma” bağlamında çok daha arifane.

⁷ İnsancıl Derrida’nın ölümünden az önce, dünyayı dizayn eden en Batı’daki küresel güce, yürüttüğü yapıbozumcu hareketleri terk etmesi gerektiği uyarısında bulunması, fayda vermiş benzeriyor. 20. asırda siyasi-coğrafi bölücülükle (haritacılıkla) ateşten topu rakip sahalarda tutmayı başaran Batı ve en Batı, 21. asırda postmodernist brikolajla duygudaşlığı hedef almış; politikasını bu şekilde sürdürüyor. Avrupa, kendi savaşlarına her defasında dünyayı ortak etmeyi başarmış ve işin faturasını da her defasında ötekine ödetmeyi başarmış. Bu Batı, Doğu’ya 20. asırda moderniteyi lütfetmişti. Bu asırda ise postmodernizmi yani felsefede, siyasette, sanatta, zihniyette merkez düşüncesinin daha da yapıbozuma uğratılmasını; daha çok özgürlüğü, renklerin ayrımını, çok sesliliği, benliği bile parçalamayı; kendi üniter yapısını ve merkezileşmesini unutturarak bahşediyor. Cehaletle konumladığı muhatabını ötekileştirerek ona ötekileştirmeyi öğreten son asır uygar Batı tüketim medeniyeti, bir coğrafya ile hapsedilmemiş, kendisine bir yön tayin edilmemiş, öteki kavramına lügatinde yer vermemiş, değerleri -insani diyerek bile olsa- değişime dönüşüme uğratmamış, onları doğasıyla baş başa bırakmış, yapıları ve sistemleri bozmayı gaye edinmemiş; kültür-medeniyet ayrımını toplumsal bilince dayatmamış, böylece milletleri ayırıştırmamış; ulusları, medeniyetlerinin bağlamından koparmaya çalışmamış, kozmopolit hilebazlıklara da başvurmamış; çizeceği yeni haritada sıfır meridyenini insan neslinin yeryüzüne dağılmaya başladığı Afrika’nın bağrından geçirip güney yarım küreyi üstte konumlandırarak tabii bir medeniyete duyulan ihtiyacı her geçen gün daha da derinden hissettirmekte.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Derrida'nın dekonstrüksiyon kavramının, tanımlanması imkânsız ölçüde zor olduğunu ileri süren Niall Lucy, yapıbozumun ne olmadığını söylemekle işe koyulur. Yapıbozum, ona göre bir eleştiri formu, bir yöntem veya teori, bir söylem veya operasyon değildir. Yapıbozum, "otoritenin reddi" ile başlar. (*A Derrida Dictionary*'den akt. Wheeler, 2011: 183-185)

Kathleen M. Wheeler'a göre ise metinlerarasılık, özgür oyun, yorum ve metnin şifresini çözmek kavramlarını dile getiren Derrida, "anti-formalist, anti-hermeyontik, anti-yapısalcı" bir tavır sergilemektedir. Saussure'ün aksine önceliği konuşmaya değil yazıya veren Derrida, metinlerin anlamını hiçbir şeye atıfta bulunmayan anlamlar olarak analiz etmeyi, metinleri harfiyen anlamının tuzaklarından kaçınmayı, metinlerin polemiklerini dogma olarak okumaktan kaçınmayı salık vermektedir. Derrida, metafiziğin anlamının "bir aşkın gösterilene, sezgiyle kavranabilir ve o sırada mevcut dil dışı bir gerçekliğe atıf sorunu" olduğunu savunmasını, büyük bir yanılğı ve rüya olarak nitelendirmektedir. (Wheeler, 2011: 186-191)

Algıda esas olanın nesnel olmayıp dilsel göstergelerin taşıdığı kavramlar olduğunu ileri süren Derrida'ya göre dil, bir toplumun kültürünün ses sistemindeki sembolüdür ve dilin yapısı bozularak kültürün yapısı da bozulabilir. Yapıbozumun kurucusu Derrida'ya göre iyi yapılandırılmış bir sistem/yapı, kendi mantık merkezine sahip, kendi içinde tutarlı ve kendi dönüşüm kuralları olan organik bir bütündür. Bir sistemin yapısının bozulması ve yeniden yapılandırılması için insanın hem bu sistemin içinde olup iradesini onunla özdeşleştirmesi hem de onun dışına çıkıp "differance" ile özdeşleşmesi gerekmektedir. Bir yapının bozulması ve tekrar yeni bir mantık merkezi etrafında yapılandırılması iki aşamalı bir süreçtir. Önce mevcut yapının homojen ve farklı unsurları bozulmalı, sonra yeni bir mantık merkezi oluşturularak eskisinin yerine yerleştirilmelidir. Böylece yapılar, yeni yapılar doğurabilirler. Derrida'nın görüşlerini olgunlaştırırken müracaat ettiği kavramlardan belki de en önemlisi Lévi-Strauss'a aittir. Lévi-Strauss'un dile getirmiş olduğu "brikolaj" eski mitlerin içlerinin boşaltılması ve içlerinin yeniden doldurulması, mitlerin yerlerine yenilerinin yerleştirilmesi, yani "sistemin değerlerinin sisteme karşı kullanılması" esasına dayanmaktadır.⁸ Bu itibarla Kantarcıoğlu'na göre dekonstrüktivizm, "sosyal değerlerin temelinde yatan mit-bileşkelerini kendi parçalarına bölmek" anlamına da gelmektedir.⁹

⁸ İşbu postmodernist brikolajdan görülen o ki bir zamanlar Şark denince akla gelen Rusya, Hindistan ve Çin gibi memalik de nasibini almış. Aradaki diğer ulus ve düvele ise, münasip lisan-ı siyaset ile adeta; komplekse kapılmayın sizin de göçe namzet güçlü beyinleriniz, nice dinç ve genç evladınız, konjonktürel stratejik potansiyeliniz, terakki ihtimaliniz var, denilmekte. Batı'ya alternatif olma ihtimalini bir zamanlar göstermiş olan o ülkeler, mitlerini ve değerlerini modernize etmekle, kültür olarak kalma güçlerini dahi kaybetmenin eşğine gelmiş gözükmekte. Ekonomik güç, enerji potansiyeli cinsinden söylemler; modernite yolundaki bu ülkeler için övünme ve avunma kaynağı olmuş. Kendileri modernleşmeden muhatapları postmodernleşmiş olan bu ülkeler, alternatif emperyal güç olmak veya postkapitalist çarkı daha hızlı çevirebilmek için, daha ucuz-en ucuz iş gücü ve beyin gücü olma uğrunda birbiriyle yarışmakta. Küresel idealler ortaya koymaktan uzaklaşmakta "geleceğin -ama hep geleceğin- süper güçleri adayı" olabile ihtimaliyle yaptıkları işe aşkla sarılmakta. Doğu ile asıl kastedilen coğrafya ise sanatsal ve kültürel zihniyet bakımından moderniteyi henüz sindirmemişken üç öğün kusturulmakta; kusmuşu, küresel postmodernizm adına kendisine yutturulmakta; siyasal ve yönetsel açıdan da kendi elleriyle akıttıkları kanlarında boğulma hüriyetine her bir bayramın arifesinde terk edilmekte.

⁹ Modernitenin mütemmimi postmodernizm, tabii değerlerin, inançların, birlikteliklerin, sanat ürünlerinin, sanat kurumunun, umutların, özgürlüklerin ve dahi konutların tüketildiği bir medeniyet projesi olarak hâlâ hayata keyif sürmekte. Bir şeylerin karşısı veya alternatifi olmadığını; insani'den önce tabii olduğunun ayırımına varacak olan "medeniyet" bugün ayaklanmak ihtiyacında. Tabii medeniyet, her işten önce değerler üretebilmeli, var olan değerleri sosyal-siyasal hayata taşıyabilmeli. "Değer" olgusunun, negatifi bulunmayan kavramlar ve yaşantılar olduğunu söylemeli. Değerlerin yoklukları hâllerinin felaket anlamına geleceğini insanlığa hatırlatmalı. Tabii değerler medeniyeti, "değer" idealinin, duygu-düşünce ayrılmazlığı ve birleşimi olduğunu göstermeli. Medeniyetin bir inşa süreci olduğunu öğretmeli. Tabii inşa evriminin bir tek insan marifetiyle sekteye ve şekavete uğradığını anlatmalı. Erişilmesi gereken zirveler hükümündeki değerlerin, herhangi bir üstünlük-öncelik-ayrılık hiyerarşisine tabi tutulamayacağını haykırmalı, bunu pratiğiyle de göstermeli. Değerlerin durağan düşünceler olmayıp muharrik hayaller, emeller, düşler, inançlar olduğunu kavratmalı. Fizik-metafizik yakınlaşmasının hizmetkâr değil teori-pratik ayrılığının gidericisi olmalı. Dağları oypup tepeleri düzleyen, suya gem vuran insani medeniyetin aksine tabii medeniyet, suları akışına, yolları yordamına

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Lévi-Strauss'un görüşlerinden yola çıkan Derrida, bir yapıyı bozmak için bir göstergenin özünü biçimine yani gösterilene gösterene; kavram-anlamı şekle/harflere yani sözcük anlamına indirgemek sonra onu yeni bir bağlamda tecrübenin denetiminden geçirmek gerekir, demektir. Bu itibarla yapıbozumda, bir yapıyı bozmak için göstergenin içini boşaltmak ve yeni bir metinsel-kültürel bağlamda içini yeniden doldurmak, dekonstrüktivizmin temeli olarak kabul edilmektedir. (Kantarcioglu, 2009: 292-294)

Derridacı yapısökücü eleştiriye göre, sanat eserleri “dış dünyadan bağımsız bir şekilde dilin göstergelerinin türevsel anlamlarından” oluşmaktadır. Bir sanat eseri, saf bir şekilde hayal gücünün neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Yapıbozumcu eleştiriye göre, dış dünya daima dil bilimleri tarafından söylemlerde sembolleşmektedir. Kelimelerin türevsel anlamları, sözlük anlamlarını bir kenara bırakmaktadır. Yapıbozumculuğa eleştiriler yönelterek evrilmesine katkıda bulunan isimlerden Robert Scholes'e göre ise, metnin (dilini ve göstergenin) dış dünyanın katkılarından mahrum ve bağımsız olduğu düşüncesi bir yanılgıdır. Saussure, Derrida ve onların takipçileri dili, yapı olarak dış dünyanın katkısından yoksun keyfi bir sistem olarak görmekte yanılmışlardır. Dil gibi, edebi eserler de dış dünyanın bir parçasıdır. Göstergeler ve dil birimleri, dış dünyadan bağımsız olarak yaratılmışsa da “dil sistemi” tamamen türevsel/differential bir sistem değildir. Dil sisteminin yaratılışında dış dünyanın payı vardır. Dil birimlerinde keyfilik söz konusu ise de dil sisteminde kavramsallık söz konusudur. (Robert Scholes'ten akt. Kantarcıoğlu s. 298-299)

Yapıbozumun kurucusu Derrida'nın postmodernizmin yanı sıra Hermeneutik'ten de beslendiğini belirten Vefa Taşdelen'e göre yapıbozum, postmodernizm ile “anlamı anlaşılır hâle getirmek, anlama ve yorumlama sanatı” olan Hermeneutik'in kesişme noktasında yer almaktadır. Taşdelen'in tespitinin haklılığı, yapısökücü yöntemin yapıyı bozmak ve yorumlayıp inşa etmekten oluşan iki aşaması dikkate alınca daha iyi anlaşılabilir. Mitolojiye değin uzanan bir geçmişe sahip olan Hermeneutik, yer yer özellikle modern bilim ve akıl eleştirisi bağlamında postmodernist algıyı önceleyerek postmodernizme zemin hazırlamıştır. Hermeneutik ve postmodernizm, birbirini geliştirmiş ve beslemiştir. İkisi de okuru daha merkezi bir konuma çekmiştir. Nesnenin yerine özneyi öne çıkarmıştır. Geleneksel değerleri ve etnik özellikleri vurgulamıştır. (Taşdelen, 2008: 90-106)

Postmodernist düşünceden hareket eden yapısökücü eleştiriye kuşku ve endişe ile yaklaşan pek çok isim de olmuştur. Postmodernizme ve onun eleştirel yöntemine, Batı kaynaklı ve referansları da Batı'ya dönük olması dolayısıyla temkinli yaklaşmayı öneren isimlerden Ali İhsan Kolcu, henüz modernitesini tamamlayamamış toplumlarda postmodernist çözümlerinin bomba etkisine sahip, tehlikeli, zararlı ve garip sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmiştir. Kolcu'ya göre postmodernist dekonstrüktivist yaklaşım, yıktığının yerine yeni metinler üretmediğinden eleştirel hep çizgide kalmıştır. Yapıbozucu sistem, varlığını karşıtı eleştiri ile sürdürmüştür. Anlam çoğaltmalarıyla da ancak iletişim travmaları yaratmıştır. (Kolcu, 2011: 291-294)

Yapıbozumun eleştirilen ve Derrida tarafından savunulan bir yönü, yöntemin yazar veya eleştirmen açısından bir tür enjoyment'e (keyife) kaynaklık edebilmesidir. Etkili yapıbozumun, yasaklı jouissance'ı (keyfi/hazı) özgürleştirme misyonu veya bu işe etkisi olabileceğini belirten Derrida, yapıbozuma saldıranları en fazla rahatsız eden de belki bu durumdur, demektir. “Hazsız hiçbir yapıbozum, yapıbozumsuz hiçbir haz olamaz.” diyen Derrida'ya göre yapıbozumcular, bir

brakmalı. Yeryüzünde ayağa kalktığı arifesinde amuda da kalkan on asırlık âdemoğlunun, yeryüzünün göğe en yakın yerlerine taşıdığı insanlığı, bir değerler manzumesiymiş gibi sunaklarda pazarlamasına kanmamalı. İnsanlık girdabında batmakta olan her iki kişiden birisini, etnik veya dini saiklerle benimsetirken diğerini ötekileştirmemeli.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

yandan muarızlarını büyük eserleri veya geleneğin zengin hazinelerini okumanın zevkinden mahrum bırakmışlar bir yandan da kendi okumalarında aşırı derecede oyuncu olmuşlardır. Eleştiri ediminden çok fazla haz almışlar ve kendi hazları için hoşlandıkları şeyden söz etmişlerdir. (Derrida, 2009: 58-59)

4. Postmodernist Yapısal Eleştiri ve Kararlı Tereddütler

Moran'a göre sistematik bilginin mümkün olamayacağını savunan Derridacı yapısökücü eleştiride metinler teker teker ele alınır ve metinde, anlatı mantığının nasıl sarsıldığı araştırılır. Analiz, yerini yapı söküme bırakır. Eleştirel söylem, edebi söylemle eş tutulur. Söylenmeyen anlam bulunup anlam tamamlanır. Söylenenin aksine kastedilen anlam bulunur. Eleştirmen, metnin tutarlılığı ve bütünlüğü sorunuyla ilgilenmez. Metindeki çelişkiler, tutarsızlıklar, bozguncu parçalar, ayrıntılar, anlam aksaklıkları, anlam tökezlemeleri dikkate alınır. Bireysel gerçeklikler gözetilir. Çok anlamlılık (anlam zenginleştirmeleri) dikkate alınır. (Moran, 2005: 202-206)

Yapıbozumcu eleştiriye katkı sağlayan isimlerden Jonathan Culler, bütün edebi eserlerin, birbirlerinin yapılarını bozduğunu; onları tekrar yapılandırdığını ileri sürer. Eleştirel okumanın ilkelerini tartışan Paul de Man ise "peotoloji" olarak adlandırdığı; içten (intrincis) - dıştan (extrincis), biyografik ve edebiyat tarihini (kendisini yaratan tarihi şartları) dikkate alan yapısökücü göstergebilimsel (semiotik) bir okuma yöntemi önerir. Paul de Man'ın önerdiği yapısökücü okuma metodunda, edebi eserdeki dil unsurlarının kültürel anlamlarından türevsel anlamlarına veya retorik anlamlarına varmak demek eseri yorumlamak ve yeniden yapılandırmak demektir. (akt. Kantarcıoğlu, 2009: 301-303)

Yapıbozumcu eleştiri anlayışını, postmodernist edebiyat eleştirisinin ilk safhası olarak ele alan John McGowan ise eleştirinin ikinci safhasında "edebi metindeki birbirine benzeyen ve birbirinden farklı olan unsurlardan yeni bir eleştirel metnin okuyucu tarafından oluşturulmasının" bir mecburiyet olduğunu söyler. McGowan dekonstrüktivist eleştiriye, yeniden yapılandırmacı eleştirinin takip etmesi gerektiğini söyler. Edebi eserin yorumunda yazarca dışlanan veya bastırılan unsurların da ön plana çıkarılması gerektiğini vurgular. Yapıbozumda birinci aşamada "dışarıdan bakmak" söz konusudur. Birinci aşamada kişi, iradesini sistemlerin sistemi¹⁰ (differance) ile özdeşleştirmelidir. Birinci aşamada tekçil sistemdeki baskı unsurlarının ve sistemde bastırılmış unsurların bilincine varılmalıdır. İkinci aşamada -buna "içeriden bakmak" da denilebilir- birbirine benzeyen ve birbirlerinden farklı olan bütün unsurların yeni bir yapıda sentezlenmesi gerekmektedir. İkinci safhada baskı unsurları ve bastırılmış unsurlardan yeni bir mantık merkezine sahip, yeni bir çoğulcu sistem oluşturulmalıdır. (John McGowan'dan akt. Kantarcıoğlu, 2009: 275, 296)

Kantarcıoğlu'na göre sonuçta dekonstrüktivist eleştirel anlayışta kurgu ve retorik'in esere kattığı anlama ve okuyucunun esere getirdiği anlama varmak, sanatçının yeniden yapılandırdığı dünya görüşünü, onun yarattığı mitin özünü anlamak demektir. Bir eseri yorumlamak, onu hem yazarın hem de eleştirmenin bakış açısından görmektir. Okumada, dil unsurlarının taşıdığı anlamlar, estetik kurgunun bu dil unsurlarına kazandırdığı türevsel anlamlar, eserin edebiyat geleneği içindeki yeri ve önemi, kendisini yaratan tarihsel ve sosyal kontekst ve yazarın niyeti dikkate alınmalıdır. Metin okuyucunun kolektif özelliğinin ışığında okunmalı, bu ilkeler ışığında yorumlanmalı ve değerlendirilmelidir. (Kantarcıoğlu, 2009: 303-304)

Kendisi de postmodernist eleştiri yazıları kaleme almış olan Yıldız Ecevit, Derrida'nın Batının "tez-antitez üzerine kurulu eytişimsel ana kültür temelini 'buyurgan bir hiyerarşi' olarak" tanımlamasına ve bunu yıkmayı amaç edinmesine dikkat çekmektedir. Ecevit'e göre postmodernist

¹⁰ Terimsel açıklama Kantarcıoğlu'na aittir.

eleştiri örnekleri; metnin içeriğinden çok nasıl bir şey olduğu, metindeki anlam görecelikleri ile ilgilenir. Postmodernist eleştiri, bilimsel tonlamanın dışında sanat yapıtı niteliklidir. Bir tür yeniden yaratma sürecidir. Meta-eleştirdir. Eleştirinin kendisi de üst kurmacalı postmodernist bir tavra sahiptir. Metin âdeta yeniden yazılır, değiştirilir, yanıtlanır. Postmodernist eleştiride her türlü yerleşik norma kuşkuyla yaklaşan betimleyici bir tutum vardır. Türe odaklanmamak, metnin okura etkisine eğilmek, rahat okunurluk; bilimle kitle, eleştirilenle okur arasındaki sınırları kaldırmak eğilimi söz konusudur. (Ecevit, 2003: 261-264)

Türkiye'deki postmodernist edebiyat eleştiri anlayışıyla hareket eden eleştirmenlerin yargılayıcı çözümlene karşıtlığının “yorum kovuculuğu ve tenkidi yapısalcılığın sınırlarına hapsetmek” olduğunu ileri süren Ali Galip Yener'e göre de postmodernist eleştiri “eleştirinin edebileşmesini” kendisine referans edinmiştir. (Yener, 2008: 520)

Semiyolojinin kurucularından Ferdinand de Saussure'un ortaya attığı “gösterge/signe” kavramından türetilen “gösteren/signifiant” ve “gösterilen/signifié” kavram ikilemi ile, yapıbozumu kurucusu Jacques Derrida'nın ileri sürdüğü “difference” kavramından türetilen “sesmerkezcilik/phonocentrisme” ve “sözmerkezcilik/logocentrisme” kavram ikilemi, özlerinde ve mantık yapılarında birleşirler. “Bölme ve ikileme düşürme” eğilimindeki cinsiyet karşıtı görünümü bu düşünce sistemlerinin her biri ötekinin, farklı alanlara uygulanabilen bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Derrida'nın tür sorununa yaklaşımı da difference'a yaklaşımı gibi paradoksaldır. Derrida, türün, kendisini varlığa getiren sınırları daima potansiyel olarak aştığını; çünkü bir türün bir üyesinin açık ya da örtük bir işaretle daima kendi üyeliğine işaret ettiğini; bu durumun bir anma ve kullanım meselesi olduğunu ileri sürmektedir. Derrida'ya göre eserin tür itibarıyla gösterdiği bu durum, rastlantısal ve seçmeli bir olanak değildir; türün kurucu niteliğidir. Bu yeniden-işaretleme ve aynı anda hem içerde hem de dışarda olma durumuna Derrida, “tür yasasının yasası” adını vermiştir. (Derek, 2009: 239)

Analojik bir analizle ele aldığımızda sonuçta hem Saussure'un hem de Derrida'nın eleştirel düşünce sisteminin “kararlı tereddütler” şeklinde geliştiğini söyleyebiliriz. Postmodernizmi sanat sahalarına uygulayan sanatçılar bu sorunun üstesinden gelebilmek için “kendisiyle barışık olmayı” bir postmodern ilke hâline dönüştürmüş olsalar da bu iki öncünün yaklaşımı bir ikilem, bir paradoks arz etmektedir. Bir an için Saussure-Derrida tartışmasındaki ayrılığa (difference'a), birinin ötekine miras bıraktığı kendini reddeden kararlı tereddütleri ışığında, sistemin dışından bakalım. Kendimizi, anlam ağlarından kurtulmuş farz edelim. Göreceğimiz durum, kendisini moderniteden muazzep sayan postmodernist ruhun; bozarken yapan, yaparken bozan, kaosla düzeni bir gören, düşüncüyü ifade noktasında birleşen “konuşma ve yazıdan” birisini önceleyen yeni bir “ikilem” olacaktır. Saussure, ortaya attığı yapısal dilbilimi öncelerken “signe” ile birleştirmeye ve gösterene odaklanırken Derrida ise “difference” ile ayrıştırmaya ve gösterilene odaklanır. Saussure, konuşma merkezliği öncelerken Derrida yazı merkezliği önceler. Fakat hiçbirinde diğerinden tamamen kopma, ayrı düşme söz konusu değildir. Yapısal dilbilimin terminolojisiyle söyleyecek olursak reddiyeleriyle birbirlerini tamamlayan bu ikili, bir kâğıdın iki yüzeyine benzetilebilir. Saussure ve Derrida'nın düşünceleri, yapısökücü eleştiri sayesinde “birlikte” varlık bulur. Düşünce sistemlerinde bir başlangıç anına dönüş yaşatırlar. Coğrafyada, tanımlamalara dâhil olabilmek için güney varlığını kuzeye, doğu batıya borçlu olması gibi; tarihte, zaman, göreceli olarak dilimlenebilmek için geçmiş-gelecek ikilemine ihtiyaç duyar. Postmodernist eleştirel söylem neticesinde bilimsel kesinlik iddiası taşıyan her bir disiplin veya dehanın zirvesindeki sanat kolu, tenkit aynasına baktığında –aynanın ardı, sırrın ötesi, fiziğin metası, zamanın fenası, görüntünün gölgesi, gerçeğin üstü, benin ötekisi cinsinden– tereddütleriyle yüzleşir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Postmodernist ikilemin akıbeti, evvelkilerinden farklı olmamaktadır. En yeni, son trend olma iddiasındaki postmodernist oyuncu çocuk ruh, zaman kadar kocakarı olduğunu gizleyemez. Hep öykündüğümüz en eski öykümüzde iradenin ruh olup toprağa nüfuzu; dünya ve ahiret kavrayışının birbirinden ayrılması ve ayrılmazlığı; ruh-toprak ikilisinden Havva-Âdem ikilisine gidilmesi; cehennemün dünya evinin ön, cennetinse arka bahçesi olması; sıratın ayırıcı ve birleştirici differential, signe, köprü göstereni ve akıbet gösterileni olabilmesi; Âdem'in Habil-Kabil ikilemini havi olması, ikisine de hem signe hem difference olması; Babil kulesinin bir gösterge olması, insanın kendisini anlamca çoğaltması ve anlaşılamaz / anlaşamaz kılmasını simgelemesi; Babil kulesinin Tanrı ile kurulmak istenen bir bağ, yer ile gök arasında bir kapı olarak görülmesi ve bir difference olması adeta hiçbir şeyin eski veya yeni olamayacağını göstermektedir. Lisan konusuna bağlanan Babil söylencesi, âdemoğlunun, bildiği dil insan dilini, yegâne dil olarak görmek eğilimini gösterir. Savruluşa neden olan Babil kulesi, insanın, sayısız içseslere sahip çoğulcu bir yapı olduğunu gösterir. Bütün bu sayılanlar bize her yeninin ne kadar da eski olduğunu her doğumun veya her ölümün difference türünden bir olay ve her düğünün veya cenazenin signe türünden bir alay olduğunu tekrar tekrar gösterir.

“SONUÇ” YERİNE POSTMODERNİST YAPISAL ELEŞTİRİ ÖNERİLERİ

Postmodernist eleştiri anlayışını, modernitenin son sürümü postmodernizm, Saussure'ün yapısal dilbilim çerçevesinde ortaya attığı “göstergebilim” ve Derrida'nın Saussure tartışmalarıyla geliştirdiği “yapıbozum” şekillendirmiştir. Postmodernist eleştiri, bugün ulaştığı noktada okumalarında ağırlığı “okur” unsuruna vermekle birlikte, “metin odaklı/yapısalcı” sayılmalıdır; çünkü okura/eleştirme eleştiri nesnesi metni, hem söküme uğratmakta hem de yeniden inşa ettirmektedir. Öte yandan “yazar” unsurunu ve “sosyal çevreyi” de ihmal etmemekte, diğer eleştirel yaklaşımlara hiçbir şekilde sırt çevirmemektedir. Bu sayılanlardan ötürü “Postmodernist Yapısal Eleştiri” olarak adlandırabileceğimiz bu eleştirel eğilim, Rus Biçimciliği, Fransız Yapısalcılığı ve Anglo-Amerikan Yapısal Yeni Eleştirinin devamı sayılmalıdır.

Postmodernist Yapısal Eleştirinin türdeşlerinden en belirgin farkı, ciddi görünürken ciddiyeti hedef alan üslubunda ortaya çıkmaktadır. Bu üslup, yazılmakta olan eleştiri yazısının türünün de “antimakale” olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Bilimsel makalelerin, akademik inceleme yazılarının ilk iki şartı özdenetim ve dış denetim zorunluluklarından daralan eleştirmen, postmodern eleştiri ile hafiflemekte hatta kanatlanmaktadır. Eleştirmen de bu üslubun tadını çıkarmaktadır. Postmodern eleştiri, bu itibarla, eserin ve yazarın vezir edilirken rezil de edilebilmesi sanatıdır. Bu yöntemde metinden yola çıkılsa da eleştirel söylem, yapısal iddianın aksine metinle sınırlı kalmamakta; edebiyatın eleştiriden, eleştirinin de dış dünya gerçeğinden kopamayacağını göstermektedir.

Postmodernist Yapısal Eleştiri, yönteminde dört temel eleştirel eğilimi kullanırken onları harmanlamaya, farklı eleştiri kuramlarından disiplinlerarası bir senteze varmaya çalışmaktadır. Postmodernist eleştirel tutumda, adeta elinde dört farklı renkte şeffaf kartelalar bulunduran bir gözlemci, duyduğu ihtiyaca göre kartelaları üst üste bindirerek veya sadece birini göz önüne alarak söz konusu yöntemler ışığında okumalar gerçekleştirmektedir.

Yapıbozumcu eleştirel yaklaşım, hem çağdaş hem de kadim edebi eserlere uygulanabilir; fakat doğası gereği daha kapsamlı ve az zararlı hâliyle, postmodernist ürünlere uygulanmaya elverişlidir. Çünkü postmodernist edebi eserler, oluşum süreçleri ve yazılış gayeleri itibarıyla, yeni dünyadaki çok amaçlı modüler ürünlere benzemektedirler. Modüler olmaları şüphesiz postmodernist eserlerin sağlam birer organik yapı olmayacakları anlamına gelmemektedir. Postmodernist eserlerdeki parçalılık, esneklik, çok katmanlılık, çok kültürlülük, boşluklar veya diğer uygulamalar, yazım ve anlatım teknikleri; organik bütünlüğe halel getirmek bir yana yeni yapılarla, çoklu okumalara ve anlamlandırmalara zemin oluşturmaktadırlar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

Postmodern eleştiriyi ortaya atanların, kuramı geliştirenlerin, yöntemi uygulayanların, yapıbozumcu tutumu eleştirenlerin söylemlerini ve tecrübelerimizi dikkate aldığımızda sonuç olarak iki aşamalı/yansıtımlı derinlemesine bir okuma sistemi ortaya koyabiliriz. Bu anlamda “dekonstrüksiyon/yapıyı söküme uğratma”, “rekonstrüksiyon/yeniden kurma”, “mitik çözümlene” ve “göstergebilimsel çözümlene”, postmodernist eleştirinın aşamaları veya cepheleri olarak kabul edilmelidir. Farklı, müstakil eleştiri yöntemleri olarak anlaşılmalıdır. Postmodernist eleştirel çözümleninin, mevcut uygulamaların aksine, bir metindeki postmodern yazım tekniklerinin gösterilmesi ile sınırlı veya eş değer olmadığı da hatırdan çıkarılmamalı, gözden kaçırılmamalıdır.

Önerilen yansıtımlı okuma sisteminde, Postmodernist Yapısal Eleştirinın disiplinlerarası tutumundan ötürü, hem eleştiriye tabi tutulacak metnin kendisi hem de eleştiri metni bir gösterge olarak kabul edilmelidir. Genel hatları ile “gösterge-eser” için “söylem” göstereni, “zenginleştirilmiş anlam dünyası” gösterileni; “gösterge-eleştiri” için “söküme uğratılan unsurlar” göstereni, “yeniden yapılandırılan anlatı” ise gösterileni teşkil edecektir.

Sonuç olarak, eskilerin “Şeyh uçmaz, mürit uçurur!” öğüdüne tabi olup eleştiri edimleri tezgâhının postuna oturacak eleştirmenlere, edebi eserlerin özlerindeki közleri harlamaları için yapılandırılmış bir postmodern eleştiri yelpazesi:

POSTMODERNİST YAPISAL ELEŞTİRİ YELPAZESİ

DEKONSTRÜKTİVİST ANALİZ AŞAMASI Sözmerkezci/Yazı Merkezci (Logocentric) Anlayışla Gösterenlere, Yazar Tarafından İfşa Edilenlere Odaklanma Yapıbozum / Metni Çözümleme	REKONSTRÜKTİVİST SENTEZ AŞAMASI Sesmerkezci/Konuşma Merkezci (Phonocentric) Anlayışla Gösterilenlere, Eleştirmen Tarafından İfşa Edilmesi Gerekenlere Odaklanma Yeniden Yapılandırma / Metni Değerlendirme
METİN MERKEZLİ OKUMA	OKUR/ELEŞTİRMEN MERKEZLİ OKUMA
Metnin Kurmacası ve Üstkurmacası	Eleştirinın Kurmacası ve Üstkurmacası
Metin ve İdeoloji (Anlatının farklı dünya görüşlerine, sanat anlayışlarına, ideolojilere, inançlara, kültürlere, etnik unsurlara mesafesi) (Metnin ideolojisizliği)	Eleştiri ve İdeoloji (Okurun/eleştirmenin tarafgirliği) (Okurun/eleştirmenin ideolojisi)
Metin ve Gerçeklik (Metnin güvenilmezliği) Yeni Tarihselci Yaklaşımlar	Eleştiri ve Gerçeklik (Okurun/eleştirmenin güvenilmezliği) (Eleştiride antimakale yaklaşımı ve üslubu)
Metnin Yapı Mantığı (Metni çözmek, unsurlarına ayırmak; metnin yapı mantığını bozmak) (Göstergelerin özünü, kavramsal anlamlarını sözcük anlamlarına indirgemek) (Gösterileni gösterene indirgemek, göstergelerin içini boşaltmak)	Metnin Yapı Mantığının Yeniden Yapılandırılması (Metnin unsurlarının yeniden ilişkilendirilmesi) (Göstergelere okurun/eleştirmenin bilgi ve görgü dünyasına göre yeni bağlamalarda yeni anlamlar yüklenmesi) (Yazarın göstergelere yüklemek istediği özgün anlamlar ve kavramlara müdahalesi)
Baskı Unsurları (İnançlar, ideolojiler, sosyal-siyasal yapılar...)	Eleştirmenin Taşıdığı Baskı Unsurları (Okurun/eleştirmenin eserde bulunmasını istemeyeceği unsurlar)
Bastırılan Unsurlar (Cinsellik, inanç, ideoloji...)	Eleştirmenin Bastırmak İsteyeceği Unsurlar (Okurda/eleştirmende uyandırılmak istenen hayal, duygu ve düşünceler)
Değirmeler-Göndermeler (Önemsiz görünen ayrıntıların anlamlandırılması)	Metinde Söylenmeyenler (Metinde söylenmeyenler ve söylenenin aksine kastedilenler)
Semboller	Sembollerin Postmodernist Bağlamda

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

(Sembollerin yapısal çözümlenmesi)	Anlamlandırılması (Metnin kendisinin bir sembol değerinde ele alınması)
Fetişizm	Okurun/Eleştirmenin Eseri Fetiş Edinmesi
Zıtlıklar (Zıtlıkların yapısal çözümlenmesi) Kaos-Düzen Yaklaşımı ve İlgisi	Zıtlıkların Anlamlandırılması (Zıtlıklardan üstünlük atfedilenler, tercih edilenler, negatif anlam yüklenenler ve zıtlıklara müdahaleler) (Zıtların birbiriyle ilişkisi, kader birliği, ayrılığı, bağımlılığı, birbirini tamamlaması veya yokluğa sürüklemesi)
Anlam Olayları: Çok Anlamlılık Zengin Metin/Hypertext Durumu Anlam Kaymaları Çelişkiler Belirsizlikler Tutarsızlıklar Anlatı Mantığındaki Sarsıntılar Aforizma Türünden Yapılar	Anlam Olayları: (Eleştirmenin metne yeni anlamlar yüklemesi) (Eleştirmenin eserde bilinçli çelişkiler bulması) (Eserde bilinçli olarak bırakılmış belirsizlikler) (Metnin yapısındaki bozguncu, tutarsız, aksatıcı unsurlar ve bunlara okurun tepkisi) (Okurda/eleştirmende oluşturulmak istenen sarsıntılar ve okur tepkileri) (Eleştirilen metin hakkında okurun aforizma türünden çıkarımlarda bulunması, hükümler vermesi)
Postmodern Yazım Teknikleri: Kolaj Montaj Sondan Başlangıçlar Bitişler Sıçramalar Fragmentasyon ... Anlatıcı Tercihleri Anlatıcıda Postmodernist Üslup ve Eda Çoklu Bakış Açıları	Sinema, Hatıra, Hayal ve Rüya Sanatları Algısı Film gibilik, eleştiride merkez fikri oluşturacak bir plandan kaçınma, eleştiride en son söylenmesi gerekecek hükümleri başta veya beklenmedik bir yerde vermek, farklı eleştirel disiplinlerden parçalı olarak faydalanmak Okurun/eleştirmenin incelemelerinde, faydalanabildiği hemen her okuma yöntemine yer vermesi, çoğulcu yeni bir yapı oluşturmaya çalışması Eleştirmenin, üslubunda postmodern anlatıcıya öykünmesi; eleştiride postmodern eda; ironik bir tavır takınma, şüphe uyandırma; övgü ve yerginin arasındaki sınırları geçişkenleştirme
Zaman Unsurunun Sunuluşu Zaman Kavramına Yüklenen Anlamlar (Anakronizm)	Zamanın Kullanılışı Zamanın İşlevi (Zaman mefhumuna yüklenilmek istenen anlam ve işlevlerin ne anlama geldiği)
Yapısına Müdahale Edilmiş Anlatılar (Müdahale edilmiş anlatı kalıpları ve müdahalenin biçimi)	Eleştirmenin Metne Müdahaleleri ve Olasılıklar (Eleştirisi yapılan metnin eleştirmen tarafından benzer postmodernist müdahalelere uğratılması) (Yeni durumların ve olasılıkların değerlendirilmesi)
Mitler ve Mitolojik Yapı (Mitlerin dilbilimsel çözümlenmesi) (Eski mitlerin içlerini boşaltıp içlerinin yeniden doldurulması durumu) Motifler (Motiflerin dilbilimsel çözümlenmesi ve nitelikleri) Leitmotivler (Leitmotivlerin dilbilimsel çözümlenmesi ve nitelikleri) Değerler Dünyası	Olması Gereken Mitler ve Brikolaj (Mitlerin yerine yenilerinin yerleştirmesi) (‘Kahramanına mutluluk tattıran anlatıcı/yazar’ cinsinden eleştirel motifler türetilmesi) (Kimi eleştirel çağrıştırmaları ve hükümlerin leitmotiv olarak kullanılması) (Eserin değerlerinin metne ve yazara karşı kullanılması)
Roman Sorunu (Eserin, romanın nesnesi yapılması durumu) (Roman eleştirisi, romancı eleştirisi, realist	Eleştiri Sorunu (Eleştiriyi, eleştirinin nesnesi yapma) (Eleştiri edimini eleştirmek, alaya almak)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

doi

ciddiyete yaklaşım durumları) (Roman gerçeğini, dış dünya gerçeğine üstün tutma durumu) (Metinde, türünün karşısı olarak görünme arzusu; türü hafife alırken türün imkânlarından sonuna kadar yararlanma durumları) (Eserin edebiliği ve hazla ilişkisi)	(Eleştiriden/eleştirmenden intikam almak) (Eleştirel gerçekleri, romanın gerçeklerine üstün tutma) (Eleştiride, bilimsel ciddiyetten kurtulmanın hafifliği ve ikilemlerin bahsettiği özgürlükle kanatlanmak) (Eleştirinin edebileştirilmesi ve hazza dönüştürülmesi)
BİYOGRAFİK/YAZAR MERKEZLİ OKUMA	SOSYAL ÇEVRE VE DÖNEM MERKEZLİ OKUMA
Yazarın Sanat Anlayışı (Yazarın karşı çıkışları, eleştirel yaklaşımları) (Yazarın çözüm önerileri, kaçışları, suskunlukları) (Yazarın geleneğe yaklaşımı) (Yazarın kendisiyle barışıklığı) (Yazarın tarih anlayışı)	Sanat Kurumu ve Toplumsal Algı (Realist-metafizik yaklaşımlar) (Bireyci-milli-kozmpolit-evrensel yaklaşımlar) (Yazarın ve eserin gelenekteki yeri ve durumu) (Devlet, din, cinsiyet, milliyet, meslek, sanat kurumlarına yaklaşımlar; devlet, din, cinsiyet, milliyet, meslek, sanat kurumlarının esere/yazara yaklaşımları)
Yazarın Tür Sorununa Yaklaşımı (Yazarın avangart/öncü tutumları, karşı çıkışları ve deneysel çabaları) (Biçim-içerik, söylem-düşünce konusundaki yaklaşımı)	Gelenek İlgisi (Eserin türdeşleri ile benzerlikleri ve farklılıkları) (Eserin türüne uygunluğu ve türüne katkıları)
Yazarlık Anlayışı (Yazarlık kurumuna bakışı) (Yazarın popüler edebiyatı ve popüler edebiyatın okur kitlesini sömürmesi durumu) (Yazarın seçkinci edebiyatı ve seçkinci edebiyatın okur kitlesini sömürmesi durumu)	Edebiyat Ekonomisi ve Sosyolojisindeki Yeri (Eserin/yazarın topluma sunulduğu; yazarın, eserini okutma çabası) (Eserin toplumdaki algılanışı, toplumun esere/yazara yaklaşımı) (Edebiyat sosyolojisi, ideolojisi, endüstrisi ve ekonomisi açısından yazarın ilişkileri ve mevcut durumu) (Kendi toplumunda veya diğer ülkelerde yürütülmüş algı yönetimi çabaları, şöhret-hakikat sorgusu)
Yazarın İnsan Anlayışı (Yazarın insanı bireyselleştirmesi veya sosyal konumlaması) (Yazarın insanı ve insani hakikatleri anlaşılabilir görme durumu) (Yazarın bilinçli yalnızlığı) (Yazarın öteki algısı)	Ötekileştirme Sorunu (Okurun eseri benzerlerinden farklı görmesi ve konumlaması) (Okur kitlesinin farklı nedenlerle de olsa eseri tam veya sonuna kadar okumaması durumu) (Kimi toplumsal kesitlerin eseri / yazarı yalnızlaştırması) (Kimi toplumsal kesitlerin eseri ötekileştirmesi ve imhası)

KAYNAKÇA

- ATTRIDGE, Derek (2009). "Tür Yasası (Editorial notlardan)", *Edebiyat Edimleri*, (Çev. Mukadder Erkan, Ali Utku), Otonom Yayıncılık, İstanbul
- BARS, Mehmet, Emin (2014) "Ferhat İle Şirin Hikâyesi'nde Büyülü Gerçekçilik" *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 7/4 Fall 2012, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 995-1008
- ÇETİN, Nurullah (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

- DERRİDA, Jacques (2009). *Edebiyat Edimleri*, (Çev. Mukadder Erkan, Ali Utku), Otonom Yayıncılık, İstanbul
- ECEVİT, Yıldız (2003). “Türk Edebiyat Eleştirisinde Postmodernist Yönelimler”, *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, Ankara
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2009). *Edebiyat Akımları Platon’dan Derrida’ya*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- KARADENİZ, Abdurrahim (2011). “Modernizmden Postmodernizme Gençlik ve Gelecek Kurgusu”, *Ayrıntı ya da Hiç*, Hece Yayınları, Ankara
- KOLCU, Ali İhsan (2011). *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum
- KORKMAZ, Ferhat (2014). “Nazan Bekiroğlu’nun Nar Ağacı Romanında Evde Olmak / Olmamak”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/3 Winter 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 927-936
- MORAN, Berna (2005). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul
- POPPER, Karl Raimond (2010). *Açık Toplum ve Düşmanları*, Liberte Yayınları, Ankara
- SAUSSURE, Ferdinand de (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Berke Vardar), Multilingual, İstanbul
- ŞENTÜRK, Rıdvan (2007). *Postmodern Kaos ve Sinema*, İz Yayıncılık, İstanbul
- TAŞDELEN, Vefa (2008). “Hermeneutik ve Postmodernizm”, *Hece Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı*, Ankara
- WHEELER, Kathlen M. (2011). *Romantizm Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- YENER, Ali Galip (2008). “Modernizmden Postmodernizme Edebi Eleştiri Meselesi”, *Hece Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı*, Ankara

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

